

Л. В. Прахарэнка

ТВОРЫ А. ПУШКІНА ЯК АБ'ЕКТ ПЕРАКЛАДУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Перакладазнаўства як адгалінаванне ў лінгвістычнай навуцы – з'ява вельмі маладая. Але ў той жа час пераклад – гэта, несумненна, старажытны від чалавечай дзейнасці, вялікае мастацтва. Мноства выказванняў пра пераклад належыць выдатным мастакам слова, сярод якіх можна знайсці імёны Цыцэрона, Лютэра, Гётэ, Бялінскага і г. д. Пра важную ролю перакладаў гаварыў і сам А. Пушкін, які адзначаў, што выражанае аўтарам павінна быць перавыражана перакладчыкам.

Вядома, што творчая спадчына вялікага рускага паэта з сярэдзіны XIX ст. з'яўляецца аб'ектам увагі многіх пісьменнікаў беларускай літаратуры. Ц. Лякумовіч лічыць, што “гэта заканамерная з'ява. У эпоху, калі адбываўся працэс фарміравання нацыянальнай свядомасці беларусаў, для паскоранага развіцця беларускай славеснасці спатрэбіліся высокія ўзоры пісьменніцкага майстэрства” [1, 123]. Пушкінскія творы сталі магутным стымулам духоўнага развіцця і мастацкага ўдасканалення беларускай літаратуры, што абумовіла цікавасць да яго твораў з боку беларускіх лінгвістаў, літаратуразнаўцаў,

спецыялістаў па перакладзе. Як зазначае М. Тычына: “яшчэ ў пачатку ХХ стагоддзя ў кнізе “Пушкін і яго сучаснікі” побач з артыкуламі вядомых пушкіністаў Б. Мадзалеўскага, Б. Тамашэўскага, Ю. Оксмана і іншых быў змешчаны артыкул М. Багдановіча “Дзве нататкі аб вершах Пушкіна”, дзе была засведчана зацікаўленасць творамі вядомага рускага паэта” [2, 23]. Уплыў А. Пушкіна на творчасць беларускіх пісьменнікаў даследавалі Ю. Пшыркоў, В. Барысенка, В. Івашын, М. Ларчанка, Р. Бярозкін і інш. Гэта тэма разглядаецца таксама ў дысертацыі А. Шалемавай. Імя А. Пушкіна называлася ў 4-томнай працы “Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей” (1993–1995). Асобныя артыкулы і да гэтага часу з’яўляюцца ў перыядычным друку.

М. Тычына лічыць, што “пры ўсёй шматгадовай цікавасці многіх беларускіх пісьменнікаў і навукоўцаў да асобы А. Пушкіна і яго творчасці лёгка заўважыць, што асабліва блізкія творчыя дачыненні склаліся ў Я. Коласа, які да свайго вялікага папярэдніка звяртаўся неаднаразова і з рознай нагоды” [2, 8]. Подых А. Пушкіна адчуваецца ў рамантычных паэмах Я. Купалы, у рэалістычным эпасе Я. Коласа, у прасякнутых пошукам праўды і характара многіх творах М. Багдановіча.

Сярод многіх кірункаў беларускай Пушкініяны асобнае месца займаюць пераклады, якія застаюцца адным з галоўных сродкаў ідэнтыфікацыі нацыянальнай літаратуры. Пра гэта ў свой час гаварыў М. Гарэцкі: “Перакладное пісьменства падрыхтавала ў нас грунт для развіцця самастойнага пісьменства, дало яму гатовую кніжную мову і літаратурныя ўзоры” [3, 95]. Пераклады твораў А. Пушкіна на беларускую мову не толькі дапамагаюць стаць бліжэй да творчай лабараторыі, паэтыкі аўтара, але і здольны ажыццявіць узаемадзеянне і ўзаемаўзбагачэнне дзвюх розных лінгвакультурных сістэм. Менавіта таму асаблівую цікавасць уяўляюць пераклады мастацкіх тэкстаў з рускай на беларускую мову.

“Эхо” – першы верш А. Пушкіна, які атрымаў другое жыццё на беларускай мове ў перакладзе А. Гурыновіча (1869–1894), быў апублікаваны толькі ў 1956 годзе ў зборніку “Беларускія пісьменнікі другой паловы ХІХ ст.”. Як адзначае М. Воінаў, “для часу невысокага развіцця беларускай літаратурнай мовы яго (Гурыновіча) пераклады можна лічыць удалымі. Яны рэалістычна адлюстроўваюць змест арыгінала, ідэйную задумку аўтара. Перакладчык у меру сваіх здольнасцей імкнуўся зберагчы не толькі вобразы арыгіналаў, але і іх фармальныя асаблівасці. Менавіта з-за імкнення як мага паўней узнавіць форму А. Гурыновіч часта ўжывае русізмы” [4, 7]. У той час не была ў дастатковай ступені распрацавана беларуская літаратурная мова, не існавала трывалых нормаў – адсюль і недахопы, якія сустракаюцца ў перакладзе. Аднак пераклад, зроблены А. Гурыновічам, засведчыў паспяховае станаўленне беларускай мовы, прадэманстраваў неабходнасць пошуку новых шляхоў для яе паўнакроўнага развіцця.

Затым М. Багдановічам быў перакладзены верш “Узник”. Праўда, ён быў апублікаваны толькі пасля смерці Багдановіча, у 1927 годзе. Асвойцаць паэтычную спадчыну А. Пушкіна беларускія перакладчыкі пачалі з 1930 года, калі ў часопісе “Маладняк” (№ 2) у перакладзе Ю. Гаўрука з’явіліся вершы “В Сибирь”, “Зимний вечер”, “Сосны”. У 1933 годзе гэты ж аўтар у часопісе “Польмя рэвалюцыі” (№ 2–3) надрукаваў свой пераклад верша “Восень”. “Актывізавалася дзейнасць беларускіх перакладчыкаў у сувязі са стогадовым юбілеем з дня смерці А. Пушкіна, які шырока адзначаўся ў 1937 г.” [5, 5]. Так, 6 чэрвеня газета “Чырвоная змена” апублікавала пераклады вершаў “Узник”, “Птичка”, “Во глубине сибирских руд...”, “Туча”, “К Чаадаеву”, “Кавказ”, выкананыя П. Глебкам. Часопіс “Польмя рэвалюцыі” апублікаваў паэму “Кавказский пленник”, якую пераклаў М. Хведаровіч, і інш.

Новым этапам у публікацыі твораў А. Пушкіна на беларускай мове стаў 1949 год, калі ў Беларусі адзначалася 150-годдзе паэта. У гэтым годзе на беларускай мове выходзяць “Стихотворения” А. Пушкіна і яго “Избранные произведения” пад рэдакцыяй Я. Коласа, П. Броўкі, П. Глебкі, А. Куляшова, Я. Шарахоўскага.

Грандыёзнай падзеяй стаў пераклад А. Куляшовым рамана “Евгений Онегин” у 1949 годзе. Зацішша было ў 1960-я гады. Толькі ў 1969 годзе ў газеце “Літаратура і мастацтва” з’явіліся вершы “Вакхическая песня”, “Воспоминание”, “Я вас любил” у перакладзе А. Бачылы. У 1981 годзе асобным выданнем выйшла ў перакладзе М. Хведароўскага кніга твораў А. Пушкіна “Кавказский пленник”, “Бахчисарайский фонтан”, “Сказка о царе Салтане...”. Многа перакладаў пушкінскіх вершаў з’явілася ў Беларусі ў 1987 годзе. Заслугоўваюць увагі і пераклады пушкінскіх твораў, змешчаныя ў зборніках серыі “Книга переводчика”. Самым поўным выданнем твораў А. Пушкіна на беларускай мове стаў двухтомнік “Избранных произведений” (1993). Да 200-гадовага юбілею вялікага рускага паэта быў выдадзены зборнік “Избранные произведения” (1999). Вядома, што існуюць неапублікаваныя пераклады твораў генія рускай літаратуры.

Бясспрэчна, што набыткі ў галіне мастацкага перакладу, пакінутыя А. Пушкіным, аказалі значны ўплыў на фарміраванне творчай індывідуальнасці паэтаў-перакладчыкаў. Рускі паэт зазначаў: “парадкавы пераклад не можа быць дакладным. Кожная мова мае свае засвоеныя выразы, якія не могуць быць перакладзены на іншую мову адпаведнымі словамі” [6, 219].

Гаворачы пра асаблівасці перакладу вершаваных тэкстаў на беларускую мову, неабходна ўлічыць, што перакладчык павінен быць асобаю, якая набліжана па маштабах да перакладаемага аўтара. Вядомы афарызм, што перакладчык у прозе – раб, а перакладчык у паэзіі – сапернік, пацвярджае думку пра тое, што перакладчык саборнічае з паэтам, імкнецца перадаць адэкватна як мага больш асаблівасцей перакладаемага тэксту. Быць паэтам-перакладчыкам – гэта не толькі прафесія, але і стан душы.

Сярод перакладчыкаў пушкінскіх твораў – Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч, К. Чорны, А. Куляшоў, П. Броўка, К. Крапіва, М. Танк, С. Грахоўскі, М. Стральцоў, Н. Гілевіч, В. Зуёнак, А. Якімовіч, А. Александровіч, Р. Барадулін і многія іншыя вядомыя майстры беларускай літаратуры. Не дзіўна, што на сённяшні дзень існуе па 3–7 версій перакладу таго ці іншага твора. Напрыклад, “Анчар” (С. Грахоўскі, Х. Жычка, М. Танк), “Вакхічная песня” (А. Астрэйка, А. Бачыла, А. Вярцінскі), “Воран к ворану ляціць” (М. Лужанін, Ю. Свірка, К. Шавель), “Да***” (С. Грахоўскі, В. Зуёнак, М. Лужанін, Я. Міклашэўскі, Ю. Свірка, М. Танк), “Да мора” (А. Астрэйка, А. Звонак, А. Пысін), “Дарожныя скаргі” (Э. Агняцвет, У. Паўлаў, Ю. Свірка), “Дз. В. Давыдаву” (Э. Агняцвет, М. Мятліцкі), “Дон” (Х. Жычка, М. Лужанін, М. Танк), “На ўзвышшы Грузіі” (Э. Агняцвет, В. Зуёнак, Ю. Свірка), “Ноч” (Я. Міклашэўскі, Я. Сіпакоў), “Прарок” (Р. Барадулін, С. Грахоўскі, Я. Міклашэўскі), “Рэха” (А. Гурыновіч, М. Танк, Ю. Свірка), “Узнік” (М. Багдановіч, Р. Барадулін, П. Глебка, Я. Міклашэўскі, М. Танк), “У Сібір” (Ю. Гаўрук, П. Глебка, А. Звонак, Ю. Свірка), “Я вас кахаў” (А. Бачыла, В. Зуёнак, А. Каско, М. Лужанін, Я. Міклашэўскі, Ю. Свірка), “Я помнік сам сабе ўзнёс нерукатворны” (А. Александровіч, Р. Барадулін, П. Глебка, В. Зуёнак, М. Лужанін, Я. Міклашэўскі, М. Танк) і інш.

Пераклады твораў А. Пушкіна даюць падставу меркаваць пра тое, што ў якасці аб’ектаў перакладчыкі выбіраюць: 1) найбольш вядомыя творы; 2) вершы, сугучныя сваёй творчасці; 3) творы, зразумелыя для нацыянальнага чытача па спосабу мыслення, эстэтычных, духоўных ідэалах. Такі актыўны зварот да перакладаў пушкінскіх твораў – яскравае пацвярджэнне таго, што пушкінскае разуменне прызначэння мастацтва сугучнае беларускаму нацыянальна-паэтычнаму светаадчуванню. “Пастаянная ўвага да паэта тлумачыцца тым, што пушкінскі геній не прыгнятае, не скоўвае, а акрыляе і абуджае ў мастака скрытыя сілы, натхняе на пошукі і адкрыцці. Выяўляецца пэўная заканамернасць: з ростам сталасці творчай індывідуальнасці ўзрастае ўвага да Пушкіна. Зварот да пушкінскага вопыту ў беларускай літаратуры ішоў па ўзыходзячай лініі: чым больш важкімі рабіліся яе дасягненні, тым больш цікавасці праяўляла яна да літаратурнай спадчыны вядомага рускага паэта” [1, 125].

Кожнага, хто займаецца перакладамі, перш за ўсё цікавяць пытанні іх адпаведнасці арыгінальным творам. З пункту гледжання ступені адпаведнасці пераклады могуць быць дакладнымі і вольнымі, але і пры вольных перакладах (калі гэта ўсё ж такі пераклады, а не новыя творы) пытанні адпаведнасці застаюцца актуальнымі.

Акрамя паняцця “адпаведнасць” (а ў тэорыі перакладу ўжываюцца і іншыя, блізкія да яго тэрміны), адным з найбольш распаўсюджаных з’яўляецца “эквівалентнасць”. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы дае наступнае вызначэнне паняцця эквівалент – ‘што-небудзь раўназначнае,

раўнацэннае, раўнасільнае чаму-небудзь, здольнае поўнасьцю замяніць яго' (лац. *aequivalens, aequivalentis* – раўназначны, раўнацэнны) [7, V, 444]. Многія даследчыкі лічаць, што эквівалентнасць – гэта асноўная прыкмета і канстатуемая ўмова перакладу, якая “адрознівае яго ад іншых спосабаў перадачы зместу іншамоўнага тэксту” [8, 51]. Паводле вызначэння В. Вінаградава, “пад перакладчыцкімі адпаведнікамі (эквівалентамі) разумеюцца словы і словазлучэнні перакладу і арыгінала, якія ў адным са сваіх значэнняў перадаюць аднолькавы ці адносна аднолькавы аб’ём знамянальнай інфармацыі” [9, 65].

“Паняцце «эквівалентнасць» можна разглядаць у трох аспектах: экстралінгвістычным, лінгвістычным і ўласна-эстэтычным” [10, 164]. Першы з іх, экстралінгвістычны, мае непасрэднае дачыненне да перадачы на другой мове рэалій культуры, пад якімі трэба разумець характэрныя для той ці іншай культуры прадметы, рэчы матэрыяльнага свету [11, II, 308].

Для выражэння несупадзенняў у мовах і іншых аспектах культуры ў мовазнаўстве ўжываецца тэрмін “лакуна”, які выкарыстоўваецца для абазначэння таго, што ёсць у адной лакальнай культуры і чаго няма ў другой, “несупадзенні тых ці іншых культурных рэалій, якія раскрываюцца ў працэсе міжкультурнай камунікацыі” [12, 32]. Некаторымі даследчыкамі лакуны падзяляюцца на лінгвістычныя і культуралагічныя.

Да першых адносяцца лексічныя, граматычныя, стылістычныя, а да другіх – этнаграфічныя, псіхалагічныя, паводзінныя, кінэсічныя і некаторыя іншыя [12, 89]. І. Роўда ў дысертацыйнай працы пад лексічнымі лакунамі разумее “выпадкі, калі слову адной мовы няма аднаслоўнага эквіваленту ў іншай мове, незалежна ад інтра- і экстралінгвістычных прычын, што абумоўліваюць адсутнасць аднаслоўнай адпаведнасці” [13, 9]. Этнаграфічныя лакуны абумоўлены адсутнасцю рэалій, характэрных для адной лакальнай культуры, у другой культуры; псіхалагічныя лакуны звязваюцца з несупадзеннем нацыянальна-псіхалагічнага складу ўдзельнікаў камунікацыі; кінэсічныя – з адрозненнямі ў позах, міміцы і іншых праявах знакаваасці нямоўнага характару ў розных камунікатыўных сітуацыях.

Сярод моўных лакун, якія часта абумоўліваюць найбольш прыкметныя эстэтычныя разыходжанні беларускамоўных перакладных тэкстаў з рускімі арыгінальнымі, вылучаюцца лакуны стылістычныя. Наяўнасць такіх лакун, як слухна заўважыў М. Булахаў, “абумоўлена перш за ўсё гістарычнымі прычынамі: неадначасовым развіццём у іх суадносных функцыянальных стыляў мовы, неаднолькавым характарам засваення запазычаных (напрыклад, стараславянскіх, заходнееўрапейскіх) элементаў, рознай ступенню суаднесенасці літаратурных норм з жывой народнай мовай” [14, 3–4]. На працягу апошняга стагоддзя пры дапамозе рускай літаратурнай мовы былі засвоены некаторыя кніжнаславянскія словы, якія можна ўбачыць у творчасці

беларускіх мастакоў, напрыклад: *І іх пучоккі-златаблёткі / Наўкола кідаюць пялёсткі; Яшчэ не раз у час жніва / Дзянніца зоймецца шчасліва* (Я. Колас “Новая зямля”), *Падзеі засведчаны на скрыжальных гісторыі, Срэбнымі рожкамі мглаца / З цёмных нябёс маладзік* (М. Багдановіч), *Які след можа / Выпаліць на дрэве бліскавіца* (М. Танк). “Запазычанне славянізмаў беларускай мовай абмяжоўвалася немагчымасцю падпарадкаваць гукавую, марфалагічную і словаўтваральную форму чужога слова яго нацыянальнай спецыфіцы. Так, беларускай мове не ўласцівы спалучэнні *ш* (*шт*), *жд*, *ра*, *ла*, *ре*, *ле* (няпоўнагалоссе), прыстаўка *воз-*, суфіксы *-енн-*, *-іж-е*, характэрныя кніжнаславянскай мове” [14, 10].

Для дасягнення адэкватнасці перакладчыкі выкарыстоўваюць прыёмы пераадолення (элімінавання) лакун розных тыпаў. Напрыклад, з мэтай элімінавання лакун культурнага характару могуць выкарыстоўвацца прыёмы **запаўнення** і **кампенсацыі**. Запаўненне – гэта ўключэнне ў тэкст перакладу каментарыяў, якія раскрываюць сутнасць нехарактэрнай для дадзенай культуры рэаліі, а кампенсацыя – увядзенне ў тэкст перакладу такой рэаліі, якая нечым падобная да рэаліі іншай культуры.

Калі тэкст перакладаецца на блізкароднасную мову, то словы, якія называюць спецыфічныя рэаліі, могуць пераносіцца ў тэкст перакладу ў гатовым выглядзе. Такія словы ў розных крыніцах характарызуюцца як безэквівалентная лексіка (С. Влахаў, С. Флорын, Л. Бархудароў), экзатызмы (А. Равуцкі і інш.). У дачыненні да перакладаў мастацкіх тэкстаў такая з’ява характарызуюцца як **мастацкі білінгвізм**.

Сярод перакладаў, розных паводле функцыі моўных сродкаў, пераклад трапеічна-вобразных фрагментаў займае асобнае месца. У агульнай тэорыі перакладу, – зазначае В. Рагойша, – вылучаюцца “прыватныя, або спецыяльныя тэорыі перакладу, якія даследуюць заканамернасці перакладу з дакладных моў, твораў асобных жанраў і г. д.” [15, 6]. У сувязі з гэтым варта выказаць меркаванне, што пераклад трапеічных сродкаў вобразнасці павінен стаць прадметам спецыяльнай перакладчыцкай тэорыі.

Пры перакладзе на іншую мову літаратурных тэкстаў з высокай канцэнтрацыяй вобразных сродкаў перакладчыкі непазбежна сутыкаюцца з цяжкасцямі, якія значна павялічваюцца, калі пераклад так ці інакш бывае звязаны з пераадоленнем лакун розных тыпаў, і пры гэтым даводзіцца выбіраць найбольш удалыя варыянты, таму што больш ці менш адэкватна запоўніць або кампенсаваць усе наяўныя лакуны немагчыма. Да таго ж трэба адзначыць, што значная колькасць адпаведнасцей на розных тэкставых узроўнях – гэта яшчэ не паказчык высокай якасці мастацкага перакладу, таму што яго галоўная задача – дасягненне адэкватнасці эстэтычнай. Пераклад, на думку В. Рагойшы, павінен быць заснаваны на “функцыянальным падабенстве”, якое дазволіць перакладчыку дабіцца таго, каб пераклад выклікаў тое ж мастацкае ўражанне ў чытача, што і арыгінал [15, 5]

Дзеля дасягнення адпаведнасці на эстэтычным узроўні часта даводзіцца адмаўляцца ад адпаведнасцяў на ўзроўнях, якія маюць дачыненне да мовы або да будовы верша. Эстэтычная кіраванасць перакладу таксама можа прывесці да адмовы ад адной моўнай характарыстыкі дзеля адпаведнасці другой. Так, для захавання фанетычнай адпаведнасці перакладу ў некаторых выпадках даводзіцца ахвяраваць эквівалентнасцю стылістычнай.

Замены ў складзе і структуры моўных адзінак пры іх перакладзе характарызуюцца даследчыкамі як трансфармацыі. На думку А. Шыдлоўскага, яны зводзяцца да чатырох элементарных тыпаў: 1) перастаноўкі; 2) замены; 3) дабаўлення; 4) апушчэння [16].

Усе названыя тыпы выяўляюцца і пры перакладзе метафар. Але недастаткова ўлічваць толькі фармальныя змены. Тут варта прыняць да ўвагі і характар адпаведнасці галоўнага і дапаможнага суб'ектаў метафары, ад якога залежыць вобразны змест усёй метафарычнай канструкцыі. Змяняцца пры перакладзе метафары можа элемент, які называе тое, што параўноўваецца, тое, з чым параўноўваецца, або абодва элементы паралельна.

Улічваючы ўсе адзначаныя вышэй тыпы трансфармацый, за аснову класіфікацыі метафарычнага матэрыялу пры даследаванні пушкінскіх метафар мы прымаем наяўнасць або адсутнасць у перакладах такіх элементаў, якія абумоўліваюць розныя ступені неадэкватнасці ў кірунках метафарызацыі, характары вобразнага зместу, экспрэсіўных якасцей і інш.

У ролі элементаў, якія здольны ў найвышэйшай ступені захоўваць адэкватнасць метафар, намі разглядаюцца эквівалентныя лексічныя сродкі ў мове перакладу. Згодна з нашым пунктам гледжання, найвышэйшая ступень адэкватнасцей часцей за ўсё назіраецца ў выпадках, калі эквівалентныя словы ў перакладзе выконваюць ролю дапаможных суб'ектаў, г. зн. “вяршынь” метафары.

Такім чынам, намі вылучаюцца тры тыпы перакладчыцкіх трансфармацый. Да першага з іх мы адносім прыклады з высокай ступенню адэкватнасці, дзе метафары А. Пушкіна перакладаюцца эквівалентнымі беларускімі словамі з тым жа самым метафарычным сэнсам. Такая суаднесенасць абумоўлівае блізкую кіраванасць вобразных асацыяцый. Сюды ж адносяцца прыклады, калі назіраецца ўжыванне новаўтварэнняў па рускіх словаўтваральных мадэлях.

Да другога тыпу адносяцца прыклады неэквівалентных перакладаў, калі ступень разыходжання з арыгіналамі аказваецца больш значнай, але ў вялікай колькасці пазначаных прыкладаў галоўныя кірункі метафарызацыі захоўваюцца. У гэтай групе метафарычныя словы часта замяняюцца такімі, якія займаюць блізкае да іх месца ў лексічнай сістэме – на месцы метафарычнага слова з арыгінальнага тэксту можа ўжывацца яго перакладзены на беларускую мову сінонім, гіперонім, гіпонім, тэматычна аднароднае слова. Галоўную ролю пры выбары такіх адпаведнікаў адыгрывае традыцыйны

характар дадзенага кірунку метафарызацыі і ўстойлівае ўжыванне такіх слоў у ролі метафар як у рускай, так і ў беларускай паэзіі.

Да трэцяга тыпу мы адносім прыклады, дзе метафарычныя сродкі замяняюцца неметафарычнымі, вобразнасць адпаведнага фрагмента губляецца.

Акрамя прыкладаў трансфармацый метафар, якія складаюць у перакладах абсалютную большасць, намі прымаюцца да ўвагі і такія тыпы адпаведнасцей, калі на месцы нявобразных сродкаў ужываюцца вобразныя.

Гэта абумоўлена перш за ўсё фактарамі рыфмы і рытму, дзеля чаго перавага можа аддавацца пэўнага роду сугучнасцям, нягледзячы на тое, што пры гэтым могуць страчвацца адпаведнасці лексіка-семантычнага плана.

Літаратура

1. Лікумовіч, Ц. Б. Пушкін і беларуская літаратура / Ц. Б. Лікумовіч // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1995. – № 4. – С. 123–126.
2. Тычына, М. А. Аляксандр Пушкін і Якуб Колас / М. А. Тычына. – Мінск: Бел. навука, 1999. – 168 с.
3. Гарэцкі, М. Гісторыя беларускай літаратуры / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ, 1992. – 479 с.
4. Воінаў, М. М. Паэзія А. Пушкіна ў беларускіх перакладах / М. М. Воінаў // Пушкинский сборник (к 200-летию со дня рождения): материалы науч.-метод. конф., 21 мая 1999 г. / Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель, 2000. – С. 5–12.
5. Верабей, А. А. Беларуска-рускі паэтычны ўзаемапераклад 20–30-х гадоў / А. А. Верабей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 221 с.
6. Куляшоў, А. Работа над перакладам “Яўгенія Анегіна” / А. Куляшоў // А. С. Пушкін і Беларусь = А. С. Пушкин и Беларусь / уклад. Т. Махнач; гал. рэд. А. Мальдзіс. – Мінск: Бел. навука, 1999. – С. 214–221.
7. Глуначальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / пад рэд. К. К. Атраховіча. – Мінск: БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
8. Комиссаров, В. Н. Слово о переводе. Очерк лингвистического учения о переводе / В. Н. Комиссаров. – М.: Междунар. отношения, 1973. – 215 с.
9. Виноградов, В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. С. Виноградов. – М.: МГУ, 1978. – 172 с.
10. Ревуцкий, О. И. Лингвистический анализ художественного текста: учеб. пособие для студентов филол. фак. вузов / О. И. Ревуцкий. – Минск: НМЦентр, 1998. – 192 с.
11. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск: БелЭн, 1999. – 2 т.
12. Текст как явление культуры / Г. А. Антипова [и др.]. – Новосибирск: Наука, 1989. – 197 с.
13. Роўда, І. С. Лексічныя лакуны і сродкі іх кампенсацыі (супастаўляльнае, сістэмна-функцыянальнае даследаванне беларускай і рускай моў): аўтарэф. дыс. ... докт. філал. навук: 10.02.01; 10.02.02 / І. С. Роўда; Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 1996. – 35 с.
14. Булахов, М. Г. Основные вопросы сопоставительной стилистики русского и белорусского языков / М. Г. Булахов. – Минск: БГУ, 1979. – 40 с.
15. Рагойша, В. П. Проблемы перевода с близкородственных языков: белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод / В. П. Рагойша. – Минск: БГУ, 1980. – 184 с.
16. Шидловский, А. В. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык / А. В. Шидловский. – Минск: Высш. школа, 1978. – 96 с.